

ressò mont-roigenc

EL SEGLE XIX, UN TEMPS CONVULS

7: LA PRIMERA GUERRA CARLINA: TERCER ANY (1836)

Martí Rom
www.martirom.cat

13-11-2020

Haviem vist els tèrbols afers que van succeir esperant la mort anunciada de Ferran VII. Una mica més enrere, havíem vist com aquest va haver de casar-se quatre vegades per finalment tenir descendència. El problema fou que era una noia; la que seria Isabel II va néixer el 10 d'octubre de 1830. Amb dos anys i mig, el 20 de juny de 1833, es va fer el seu reconeixement i jurament de Les Corts. Finalment, Ferran VII va morir el 29 de setembre de 1833, llavors quedava la seva esposa Maria Cristina com a Reina Regent fins la majoria d'edat de la seva filla. Això fou a desgrat del germà de Ferran VII, "Don Carlos", que esperava heretar el tron. Fou l'inici de la Primera Guerra Carlina. Ja vam veure com, pocs dies després de la mort de Ferran VII, el 5 d'octubre, hi va haver un intent d'aixecament a Prats de Lluçanès (Osona).

Estem al tercer any de guerra. El "Boletín oficial de la provincia de Tarragona" del 12 de gener de 1836¹ reproduïx l'arenga que el cap de les tropes angleses va fer a l'arribar a Àlaba: "*Desde que llegué... a pisar vuestro suelo oprimido y devastado por la guerra civil de las más crueles y encarnizadas que han conocido los siglos, no he cesado un momento de contribuir por todos los medios que han estado en mi poder al exterminio de una facción, que atacando el trono de Isabel II... ha declarado guerra abierta a las luces y a la libertad...*". Hem anat veient com la premsa oficial va publicant informacions de victòries de les tropes governamentals, però la realitat deuria ser radicalment diferent, quan cal que aquells "argelins" (la legió francesa) arribin a Tarragona i els anglesos al front nord, al País Basc i Navarra.

En aquell mateix "Boletín..." hi ha un comunicat que informa de la derrota ("*batida y dispersa*") de la partida de Joaquim Quilez prop de "Monroyo" (el Mont-roig del Matarranya, Terol) del dia 6 de gener de 1836: "*su resultado el haberles muerto 50 hombres, cogidoles 40 caballos, todos los equipages, monturas, lanzas, varios fusiles y tres cajas de guerra...*". Aquesta era la tàctica que els carlins feien servir quan es veien en inferioritat, es dispersaven i esperaven el moment oportú per tornar a reunir-se.

L'1 de gener de 1836 la partida de Benet Tristany, aquell "Mossèn Benet", està davant de Vilanova i la Geltrú (Garraf). A l'endemà entren, sense oposició, a Sitges. El 3 a l'Arboç (Baix Penedès). La situació s'havia complicat a la comandància de Tarragona. El "Boletín oficial de la provincia de Tarragona" del 15 de gener de 1836 publica un "Bando" on s'ordena, entre d'altres, el control dels transeünts, que ningú vagi amb el rostre ocult, les persones vestides amb algun element militar i també deia que: "*toda*

---

¹ La informació dels "Boletín oficial de la provincia de Tarragona" procedeixen de l'Arxiu Històric de la Diputació de Tarragona

reunión que pase de cuatro personas deberá ser reconocida por las patrullas desde las ocho de la noche en adelante...”.

En el “Boletín extraordinario” del Govern Civil de Tarragona, del 3 de febrer de 1836, es publicava una circular que feia referència al decret del 24 d’octubre de 1835 de la Reina Governadora Maria Cristina, ordenant una “quinta” de 100.000 homes. Diu que a Catalunya li corresponien 8.624. Com que el capità general de Catalunya argumenta que ja hi ha 6.000 homes lluitant en els diferents cossos, sols en calen 2.624. Aquests, Catalunya els aportarà en diners a base de 8 onzes d’or per persona. Amb la qual cosa, si a la província de Tarragona li corresponen 589 homes, serà la xifra de 1.507.979 rals de velló. Mont-roig n’haurà aportar 20.545².

El “Boletín oficial de la provincia de Tarragona” del 26 de febrer de 1836 informa de la derrota de la partida “*del perverso y sanguinario Frayle servita, José Luis, natural de García*”. Seria afusellat el dia 21. L’acció es va desenvolupar a Belltall (Conca de Barberà). En un primer moment, de nit, aquell capitost, amb uns 200 homes, va aconseguir escapar-se cap a Passanant (Conca de Barberà) i, després, a la Pobla de Cérvoles (les Garrigues). Quan van atacar, el “*Frayle servita... trató de guarecerse en una casa, donde por fin se le halló escondido con otros dos cabecillas en un subterráneo de cinco varas de profundidad, y conducidos presos a Prades los tres han sido fusilados...*”. S’hi afegeix la declaració que va fer: “*Que no pudiendo sufrir los ultrajes de la Religión con que estaba oprimido, salió del convento el 11 de Setiembre de 1834 con su pasaporte para su casa, y desde esta sin comunicar a nadie ni aún a sus padres... el día 18 de Octubre del mismo año se escapó con 19 hombres...*”.

Durant els següents mesos les partides carlines fan diverses accions per tot Catalunya. El 19 de març, a Albinyana (Baix Penedès), lluiten forces del liberal Josep Rovira dit “Pep de la po” amb les del carlí Manel Ibáñez dit “Llarg de Copons. A l’abril, aquestes partides legitimistes es concentren a les terres de Lleida i Tarragona. El 16 de febrer de 1836, a Reus, ens explica Andreu de Bofarull que pel carnaval es va fer una processó que duia una imatge del Papa de Roma, que finalment van cremar al bell mig de la plaça Mercadal³.

Les repressions indiscriminades dels uns i altres anaven en augment. Haurem de retrocedir fins al 9 de juliol de 1834, quan el governador de Tortosa engarjola Maria Griñó, la mare de Ramon Cabrera, el cap carlí del Maestrat, que vivia a Tortosa. Això es va fer per intentar impedir que, aquest, afusellés uns alcaldes liberals, presoners. Malgrat tot, a inicis del 1836, els carlins van executar varis alcaldes del Baix Aragó. Aleshores el governador de Tortosa demana al capità general de Catalunya, Francisco Espoz y Mina, d’afusellar la mare de Cabrera. Ho van fer sense cap judici el 16 de febrer de 1836. Va poder confessar-se asseguda “*con un cepo y con grillos en los pies*”⁴. No li van deixar veure les seves filles, que també estaven empresonades, ni els seus nets. Tampoc no la van deixar combregar, ni li van deixar posar-se una mantellina. Quan començava a resar el *Credo* va rebre la terrible descàrrega. Eren les deu del matí. El “Boletín oficial de la provincia de Tarragona” del 26 de febrer de 1836 deia que va

---

² Altres: Riudoms, 22.689. Cambrils, 15.741. Montbrió, 9.037. Vandellós, 7.327.

³ “Anales históricos de Reus” d’Andreu de Bofarull, volum II, (Edicions del Centre de Lectura, Reus, 2007), pàg. 238.

⁴ “Historia de la guerra civil y de los partidos liberal y carlista” d’Antonio Pirala (Madrid, 1890), volum 2, pàg. 88.

ser “después de haber recibido los auxilios espirituales, y encarceladas otras personas para sufrir la misma suerte, si los rebeldes persisten en hacer derramar más sangre inocente...”. El governador militar de Tortosa va enviar una circular a tots els pobles de la comarca on s’explicava aquesta execució. Francisco Espoz y Mina va haver de dimitir l’1 d’abril. Moriria el 24 de desembre a Barcelona, quan preparava l’exili voluntari a França. Ramon Cabrera va ordenar varis afusellaments de militars liberals i d’algunes de les seves dones. I va donar l’ordre d’executar, en endavant, tots els liberals que caiguessin presoners.

A inicis de 1836 la situació al Camp de Tarragona era: “*La reyna tenía todas las plazas fuertes y muchos pueblos fortificados custodiados por los nacionales de los mismos. En este partido de Falset había Prades, Cornudella, Poboleda, Porrera, Falset, Bellmunt, Torroia, Gratallops, la Vilella Alta, Tivisa, Dosaiguas, Riudecañas y Montroig. Lo restante del país cuasi estaba ocupado por los partidarios de Dn. Carlos si bien que en poblaciones abiertas...*”⁵.

En el “Boletín oficial de la provincia de Tarragona” del 4 de març de 1836 hi havia una notícia referida a un mont-roigenc: “*El 1º de los corrientes ha sido pasado por las armas por la espalda Juan Munte natural de Montroig, procedente de la facción, aprehendido el 28 del pasado, con las armas en la mano en el término de Riudoms por dos jóvenes nacionales de la misma Ramon Masso y Juan Salvado. La ejecución de la sentencia se ha cometido a los beneméritos Nacionales de esta Plaza...*”. A aquest carlí l’hem trobat anteriorment com a regidor de Mont-roig el 1815. Deu ser parent d’aquells Pau Munté i Josep Munté citats en el “Diario de Barcelona”, del 3 de març de 1826, en relació a la “Guerra reialista” (1821-1823). També el cita Ferran Jové i Hortonedá: “*A la primera guerra carlina, que dividí tantas viles d’arreu en carlins i liberals, un Munté que lluitava a les files del pretendent, va ser trobat amb les armes a la mà...*”⁶.

El 4 de març de 1836, des de Gandesa (Terra Alta), sabent que hi havia una partida carlina pels voltants demanen ajut a Tortosa. “*Once horas distaba... de áspero camino, cuya dificultad y peligros aumentó en aquella ocasión un furioso temporal de aguas y fríos...*”⁷. El 7 de març, la partida de Ramon Torné de Miravet, uns 1.000 homes, intenta assaltar Gandesa (Terra Alta). Aquell mateix dia va arribar la columna de Tortosa, per la qual cosa van haver d’abandonar. Era el primer setge de Gandesa. El 17 de març Ramon Torné entra a Móra d’Ebre (Ribera d’Ebre). Crema diverses cases, s’endú unes trenta persones de cases benestants i talla el cable que permetia passar en barca l’Ebre. A l’endemà assalta Miravet (Ribera d’Ebre). Aquesta partida tenia com a refugi els Ports de Beseit. Allà guardaven els aprovisionaments i hi havia un hospital.

La Reina Governadora Maria Cristina, en el seu discurs del 22 de març d’apertura de les Corts deia: “*No menos dignas de encomio y gratitud son las legiones francesa, inglesa y portuguesa, que unen sus esfuerzos a los nuestros derramando su sangre... Un invierno extraordinariamente crudo y sobremanera largo no ha sido obstáculo insuperable a sus*

---

⁵ Del “Libro Primero y Mayor de Casa Dn. Baltasar Simó”, reproduït al text “Aproximació al primer carlisme al Camp de Tarragona, la Conca de Barbera i el Priorat” de Pere Anguera. Baltasar Simó, nascut a Porrera, d’una família benestant, era advocat i exercí a Falset.

⁶ “Estudi onomàstic de la vila i terme de Mont-roig del Camp” de Ferran Jové Hortonedá (Ajuntament de Mont-roig del Camp, 1999), pàg. 349.

⁷ “Historia de la guerra civil y de los partidos liberal y carlista” d’Antonio Pirala, Volum 2, pàg. 59.

hazañas...”⁸. Malgrat això, rebutjava enèrgicament que fos una “*intervención extranjera*”.

En el “Boletín oficial de la provincia de Tarragona” del 25 de març de 1836 hi ha una relació de les pensions assignades a familiars dels morts de les tropes governamentals residents a Catalunya. En molts casos s’hi esmenta el poble d’origen. No n’hi cap citat explícitament de Mont-roig. En aquest mateix “Boletín...” s’hi diu que la partida de Joan Torner dit “Griset de Cabra”, uns 700 homes, havia sortit de Prat de Compte (Terra Alta) dirigint-se a Pinell de Brai i Miravet (Ribera d’Ebre) on van demanar queviures i van cremar algunes cases. En aquestes partides de l’altra banda de l’Ebre, que recorrien aquestes contrades i s’endinsaven quan calia als Ports de Beseit i fins i tot al Maestrat, sabem que hi havia carlins del Camp de Tarragona i algun mont-roigenc.

En el “Boletín...” del 8 d’abril hi ha la relació de quantitats per a cadascun dels pobles pel pagament de 50.000 rals a la Diputació. A Mont-roig li tocaven 408 rals⁹. Curiosament consta com “Montroig: Franquesas de Vilafortuny y Miramar”. Les “Franqueses de Vilafortuny”? Hem pogut esbrinar a què corresponen, però no el perquè estaven assignades a Mont-roig¹⁰. “*Les Franqueses era un petit territori situat entre la Baronia de Mascabó al Nord i el terme de Vila-seca del Comú al Nord-Est; l’actual Camí de la Mina del Salvat els limitava. Al Sud-Est i Sud tenia els Emprius de Salou i Barenys amb els quals limitava mitjançant el Camí de Cambrils. I a Ponent tocava amb el territori de les Comes d’Ulldemolins. El cens de 1716... en diu que... te 1 casa... Tres anys més tard també hi consta 1 casa i 5 habitants... L’any 1787 no hi consta cap habitant...*”¹¹. En el padró del 1834 hi consta els noms d’aquests cinc habitants, eren un matrimoni (de Cambrils i Vinyols) amb els seus tres fills. El “baile” (batlle / alcalde) que ho certifica és Josep Tost. El 1842 les “Franqueses de Vilafortuny” van ser incorporades a Cambrils.

El 15 de maig de 1836 la Reina Regent Maria Cristina destitueix el liberal progressista Juan Álvarez Mendizábal, com a president del govern. I nomena el liberal moderat Francisco Javier Istúriz.

El “Diario de Barcelona”, del 24 de maig, informava que “*en las montañas de Tivisa, Pradip y Marsá divagaba una gavilla de rebeldes mandada por Josef Pujades, vecino del último pueblo. Una partida de Voluntarios Urbanos de Falset después de tomadas las precauciones convenientes logró capturar al espresado cabecilla y Juan Sabaté en un corral del pueblo de Lleberia en donde se habían escondido acosados por los Voluntarios; se les encontró un arma larga de fuego cargada, un cuchillo de golpe y un capote militar...*”. Tornem a trobar Mont-roig, ara en una informació de Cambrils: “*La milicia quedo reducida a 125 hombres útiles. La población para su defensa necesita de 400 a 500 hombres... Además, hay que rebajar los 40 hombres destinados a guarnecer el otro fuerte que hay en el puerto. Además, se ha de mandar 15 hombres al destacamento de Mont-roig mensualmente, siguiéndose así gravísimos perjuicios: por quedar indefenso y expuesto un pueblo liberal para salvar a otro faccioso, indeciso o*

---

⁸ “Boletín extraordinario” del Govern civil de Tarragona del 28 de març de 1836.

⁹ A Riudoms eren 836 “vecinos” i pagava 408 rals. Cambrils: 836 / 451. Montbrió: 333 / 179.

¹⁰ Gràcies a Núria Llebaria Soldevila de la Biblioteca de Vila-seca. Aquest contacte el va fer el company Miquel Anguera Brú, de “cal Beatet”

¹¹ “Antics territoris del municipi de Vila-seca i Salou, de Ramon Farriol Clavé, Carles Jansà Gran i Josep Morell Torrademè (Monografies de Vila-seca i Salou, 1988), pàg. 29.

*indiferente... Además de emplear 80 hombres cada mes para escoltar a ese pequeño relevo, a causa de que el enemigo lo ha atacado algunas veces...*¹². Recordarem que, quan parlàvem de la “Guerra reialista” (1821-1823), citàvem una frase del llibre “Josep Savall Ferrando i una història de Mont-roig”: “... hem de fer constar de manera ben notòria que en el poble de Montroig no havia liberals sinó solzament realistes que mes tart foren els carlistes...”¹³. És prou evident que Mont-roig era, i fou després durant molt temps, un poble fonamentalment carlí, “carlista” en la denominació popular.

Al “Boletín oficial de la provincia de Tarragona”, del 31 de maig de 1836, hi ha l’assignació dels 258 diputats a Corts segons la població de les diferents províncies espanyoles. A Tarragona, amb 233.477 habitants, li tocaven 5 diputats¹⁴.

El 2 de juny es crea la “Junta de Berga” com a govern del carlisme català. Calia unificar totes les forces polítiques i militars. Un dels vicepresidents era Fernando de Echánove y Zaldívar, arquebisbe de Tarragona. Havíem vist com aquest havia fugit de Tarragona el 1835 amb la crema d’edificis eclesiàstics. S’havia refugiat a Maó, d’on va marxar primer a França i després a Roma. També formava part d’aquesta Junta Manuel Millà, un canonge de la catedral de Tarragona i secretari de l’arquebisbe Echánove, que també va marxar a Maó i França. Un altre era Simó de Guardiola Hortonedá, nascut a l’Aleixar (Baix Camp), abat de Montserrat (1814-1817) i bisbe de la Seu d’Urgell (1827-1857). Quan el 1835 fou expulsat d’Espanya es va establir a Montpeller. Era íntim de Ramon Cabrera. L’octubre de 1836, en una carta, atacava “*las máquinas y el comercio, asegurando que todo iría mal hasta que volvamos a nuestra primera sencillez...*”¹⁵. Va tornar a la Seu d’Urgell (Alt Urgell) el 1847.

En el “Boletín oficial de la provincia de Tarragona”, del 7 de juny de 1836, es comenta que el 31 de maig “*el Llarch dels Copons se presentó en Albiñana muy flaco y pálido, y al frente de su facción hizo alguna arenga quejándose agriamente de ver los muchos desertores que tenía. Los animó diciendo que en breve podrá guiarlos poniéndose a su frente pues se hallaba bastante, mejorado de su salud...*”.

El 8 de juny, el coronel Martin José de Iriarte derrota la partida de Ramon Arbonès dit “Ramonet”, a la Palma d’Ebre (Ribera d’Ebre), després d’una llarga persecució. Aquí hi trobarem un capitost carlí mont-roigenc. “*A las 8 de la mañana había alcanzado en el referido pueblo al espresado cabecilla y a los 500 facciosos que mandaba, habiéndole batido y dispersado totalmente; dejando en el campo 61 muertos, entre ellos el cabecilla Petit de Montroig, cogiéndoles además armas de todas clases, caballos y la yegua del cabecilla, con sus despachos, papeles y todo cuanto tenía, y que viéndose este (Ramon Arbonès dit “Ramonet”) perdido, hecho pie a tierra y se salvó de este modo tirándose por un derrumbadero, acompañándole solo uno en su fuga hacia la Granadella...*”¹⁶. Aquest mateixa acció la descriu el “Diario de Barcelona” del 24 de juny. Diu que una columna de cristins s’estava dirigint a Flix (Ribera d’Ebre) i s’assabentà que hi ha una partida carlina a Móra la Nova (Ribera d’Ebre). Llavors va passar l’Ebre i va retornar cap a La Torre de l’Espanyol (Ribera d’Ebre). A l’endemà, 8

---

¹² “Aspectes socio-econòmics del segle XIX i inicis del XX a Cambrils”, de Josep Bertran Cuders (Ajuntament de Cambrils, 1992), pàg. 68.

¹³ Pàg. 85.

¹⁴ Barcelona: 442.273 / 9. Girona: 214.150 / 4. I Lleida: 151.322 / 3.

¹⁵ “Déu, Rei i fam. El primer carlisme a Catalunya” de Pere Anguera, pàg. 259.

¹⁶ “Boletín oficial de la provincia de Tarragona” del 14 de juny de 1836.

de juny, surten cap a La Palma d'Ebre (Ribera d'Ebre), s'enfronten a la partida legitimista i la derroten. *“Dispuse varias pequeñas columnas a fin de perseguir al enemigo en las diferentes direcciones... según los partes que he recibido... nuestra perdida consiste en tres soldados muertos de Saboya, y dos caballos heridos del 7.º ligeros, la del enemigo en 61 muertos, entre ellos el cabecilla Petit de Monroig, cogiéndole armas de todas clases, tres caballos y la yegua del cabecilla, sus despachos, papeles, diez mil reales, fruto sin duda de sus rapiñas, 293 cartuchos con bala en un saco, moldes para hacer estos, mantas, todos sus bagages...”*. Cal remarcar que li van agafar “diez mil reales”. Déu-n'hi-do!

En aquell mateix “Boletín...” també s'hi descriu una acció de Manuel Bretón, governador interí de Tarragona, del dia 12 de juny: *“Esta tarde he alcanzado en las montañas de Picamoxons y la Riba a las facciones de Masgoret¹⁷, Llarch¹⁸, Marcó¹⁹, Carré²⁰ y otras, de vuelta del Priorato; han sido batidas completamente con muchísima pérdida, sin que les haya quedado caballo, ni bagage que no haya sido muerto o cogidos. Han pagado con usura las tropelías cometidas en el Priorato...”*. Com veurem aquestes partides continuarien, per la qual cosa la notícia era un xic desmesurada. El 18 de juny de 1836 les forces de Cabrera havien derrotat les governamentals comandades per Martín José de Iriarte a Ulldecona (Montsià). A continuació, Cabrera es dirigeix a Gandesa (Terra Alta) i el 21 inicia l'assalt. Però hagueren de deixar-ho, el dia 28, a l'arribar reforços liberals. És el segon setge de Gandesa.

Les partides carlines continuaven fent accions on podien. Bofarull ens diu que *“el 22 de junio, se supo en Reus que las fuerzas carlistas se habían apoderado de Riudoms...”*²¹. Antoni Pons Anguera: *“Los facciosos entraron a Riudoms y quemaron los portales y saquearon algunas casas... (El 23 de juny) Entraron a Riudecañas. También quemaron veinte o más casas de liberales. Lo mismo hicieron a la Vilella alta...”*²². Les partides carlines *“se pasejan com volan, havent cremat també lo castell de Botarell...”*²³. Deurien ser els mateixos de la següent informació: *“A finals de juny cremaren els sembrats i les cases de Riudecanyes i Botarell... i el 28, A. Carré, el Favot, demanà, com a comandant del 7è batalló, 2.000 duros a l'ajuntament de Montbrió. L'alcalde i dos regidors... fugiren a Riudoms... la deserció de l'autoritat fou aprofitada per una quaranta d'homes a les ordres del Derna²⁴, el Llebot i el Trempat, per a calar foc a l'ajuntament, que feia de fortí²⁵. El juliol (el dia 28) calarem foc a diverses cases de Vandellòs, unes deu, totes de gent addicta a la reina...”*²⁶. Sabem que, aquests mesos d'estiu, aquestes faccions, del “Trempat” i Antoni Carré dit “Favot” tenien el seu refugi a l'Albiol, *“desde cuyo punto descubren el campo y hacen sus diarias salidas...”*²⁷.

---

¹⁷ Josep Masgoret.

¹⁸ Manuel Ibàñez dit “Llarg de Copons”.

¹⁹ Josep Ferrer dit “Marcó”.

²⁰ Antoni Carré dit “Favot”.

²¹ “Anales históricos de Reus” d'Andreu de Bofarull, Volum II, pàg. 239.

²² “Libro de varias cosas sucedidas en esta villa y algunos parajes de Cataluña” d'Antoni Pons Anguera, pàg. 172.

²³ “Libro de varias cosas sucedidas en esta villa y algunos parajes de Cataluña” d'Antoni Pons Anguera, pàg. 172, a la nota 85 a peu de pàgina.

²⁴ Antoni Torrell, dit “Derna”. Era de Riudecols.

²⁵ Segons el llibre “Carlins amb armes en temps de pau. Altres efemèrides d'interès (1840-1842) de Ferran Sánchez Agustí (Pagès editors, 1996), pàg. 95, l'inductor de cremar l'ajuntament de Montbrió fou el capitost dit “Trempat”.

²⁶ “Déu, Rei i fam. El primer carlisme a Catalunya” de Pere Anguera, pàg. 497.

²⁷ “Déu, Rei i fam. El primer carlisme a Catalunya” de Pere Anguera, pàg. 276.

Hem vist que hi ha un cap de partida carlina dit “Llebrot”. Recordarem que ja l’haviem trobat en uns fets posteriors de la Guerra dels Malcontents, al “Diario de Barcelona” del 27 de març de 1829, tot parlant d’una causa judicial per un robatori a l’Estany Salat. Allà deia el seu nom: “*Pedro Abelló*” i que era de Mont-roig. Aquestes dues informacions les veurem confirmades en posteriors notícies relacionades amb ell a la Segona Guerra Carlina²⁸. Sobre aquell Antoni Torrell dit “Derna” de Riudecols, sabem que estava casat amb Rosa Giol, que vivia a Les Borges del Camp, doncs al gener de 1835 l’alcalde d’aquest poble informa que està a punt de donar a llum i que se li havia ordenat que “*pasase a reunirse con su marido... (no ho va poder fer doncs aquell) a divagado por el territorio de la provincia...*”²⁹. L’alcalde acabava dient que tan aviat com tingués el fill l’enviaria a Igualada.

“El Español. Diario de las doctrinas y de los intereses sociales”, de Madrid, del 25 de juny, parla d’unes batusses el dia 12 a les muntanyes de la Riba i Picamoixons amb les partides de Josep Masgoret i Manuel Ibàñez dit “Llarg de Copons”. Venien del Priorat i l’Aleixar. Diu que els carlins van patir pèrdues de persones i cavalls. Recordarem que “Llarg de Copons” havia participat a la “Guerra dels Malcontents” (1827). El 4 de juliol: “*No se pot transitar. Vuy han envestit la gent de Cambrils, que venien en esta (Reus) y se sap si han agafat algun pues han fugit per Vilaseca...*”³⁰.

El 6 de juliol de 1836 Cabrera s’apropa a Gandesa amb 3.000 homes i 400 cavalls. La “Gaceta de Madrid”³¹, del 20 de juliol, publicava: “*Entre seis y siete de la mañana... se presentó en los alrededores de esta villa el feroz Cabrera al frente de una fuerte facción...*”. Davant la forta resistència, s’haurà de retirar el dia 9. Deixa enrere 65 morts i 150 ferits carlins. En el “Boletín oficial de la provincia de Tarragona”, del 22 de juliol, hi ha una molt llarga descripció d’aquest heroic fet, evidentment magnificat per la premsa oficial. Acaba dient que aquella força de Cabrera “*ha marchado camino de Bot, incendiando antes las mieses y arbolados, venganza digna de los cobardes defensores de la Inquisición y despotismo...*”. Havien aconseguit “*humillar el orgullo del atrevido y hasta ahora afortunado Cabecilla, terror del bajo Aragón y Valencia; destruir lo más selecto de su fuerza... Pero los perjuicios causados en la cosecha de granos, olivares, huertas y caballería de labor de los Nacionales que se han llevado, no ecsajeraré, si aseguro que pasan de 12.000 duros...*”. Gandesa era un punt estratègic en les comunicacions terrestres entre Catalunya i Aragó. És el tercer setge de Gandesa. El 28 de juliol, Cabrera ho tornarà a intentar. Després de 10 dies també ho haurà de tornar a deixar. És el quart setge.

El 14 de juliol, Salvador Gispert, masover del mas Tegells³², fou detingut pels carrabiners de Cambrils. Però aconseguí escapar-se el dia 17 i s’afegí a la “*facción*”. Curiosament, les partides de “Trempat” i l’Antoni Carré dit “Favot”, el 2 d’agost, “*robaron los dos caballos y el vino que quisieron...*” del mateix mas. El dia 10, hi va anar la de “Llebrot”, la del mont-roigenc Pere Abelló. I, per acabar-ho d’adobar, el dia

---

²⁸ Curiosament, Baptista Nogués a “Notícies històriques de Mont-roig del Camp”, pàg. 123, esmenta un “Pere Vidiella dit Llebot”, que no sembla tenir-hi relació.

²⁹ “Déu, Rei i fam. El primer carlisme a Catalunya” de Pere Anguera, pàg. 395.

³⁰ “Libro de varias cosas sucedidas en esta villa y algunos parajes de Cataluña” d’Antoni Pons Anguera, pàg. 173, nota 85 a peu de pàgina.

³¹ Era el “Boletín Oficial del Estado” (B.O.E.) de l’època.

³² Del terme de Cambrils. Entre la riera de Riudecanyes i el Parc de Samà.

22 hi van anar els voluntaris liberals de Montbrió i *“enquietaron quanto les dio la gana, mataron palomas y robaron a los masoberos quanto les antojó...”*³⁴. Hi van anar a saquejar tant carlins com liberals. El 18 de juliol: *“Aquesta nit han pasat per Riudoms com uns 300 facciosos ab molts animals, hi ha tirat riera amunt part de Maspujols, y se creu venian de la part del Pratedip y Valldeuós...”*³⁵.

El “Boletín oficial de la provincia de Tarragona”, del 26 de juliol de 1836, esmenta les persones de la província de Tarragona que estan a la “Real Casa de Caridad de Barcelona” i hi trobem Pau Pedret i Josep Munté³⁶, de Mont-roig.

El 28 de juliol una partida carlina assalta Falset. Explica Antonio Pirala que Jaume Bernet³⁷, de Vandellòs, el comandant que defensava el lloc amb molts pocs efectius, fou fet presoner³⁸. Aquell mateix 28 de juliol tornem a trobar el borgenc Maties de Vall a Catalunya; ja ha tornar de Navarra. S'enfronta a una columna cristina a l'Anoia. Aleshores Josep Masgoret era el cap de les forces carlines a Tarragona. Pirala comenta que *“todas las fuerzas carlistas se habían reunido con el objeto de dar un golpe seguro en el campo de Tarragona, y de sacar de él y del Priorato cuantiosos recursos...”*³⁹.

El “Diario de Barcelona”, del 6 d'agost, informava d'una acció del 28 de juliol, a Vandellòs, on deia que *“a las cinco de la tarde se presentaron en este pueblo las facciones reunidas de Favot (Antoni Carré), Trempat y Llebot (el mont-roigenc Pere Abelló) en número de más de 300 hombres con objeto de rendir el fuerte y cobrar las dos contribuciones que tenía pedidas; nuestra contestación fue a balazos, de cuyas resultas se trabó un fuego entre una y otra parte que duró hasta las doce de la noche a cuya hora se retiraron los rebeldes. Durante la acción incendiaron muchas casas del pueblo... una con fábrica de aguardiente, pajar y paridera; seis de nacionales; la del teniente de Alcalde y la del regidor primero; se llevaron los caribes 270 cabezas de ganado de mi pertenencia causándome otras perdidas y tropelías... La pérdida que tuvo el enemigo ha sido de dos muertos y seis heridos entre estos se cuenta un oficial...”*. Acabem de veure com, per esmentar els carlins, diu *“se llevaron los caribes”*. Sembla que això ve d'una expressió del cònsol britànic a Bilbao John Francis Bacon (ho fou del 1830 al 1837), quan per definir aquells pagesos bascos, que s'havien aixecat en armes contra Isabel II, va dir que semblaven més una tribu d'indis americans que un exèrcit modern. Els caribes eren una ètnia que vivia, en l'època de la conquesta d'Amèrica, al nord de Colòmbia i Veneçuela, i també en algunes illes del que ara s'anomena el Carib. Sembla que tenien fama de salvatges i fins i tot eren caníbals. També hem vist anteriorment com des de la premsa liberal a les partides carlines se les anomenava *“gavillas”*, un grup de varies persones utilitzat en sentit despectiu. O també que una partida legitimista era una *“facción”* i els seus elements *“facciosos”*, un grup de gent amotinada, revoltada.

Del 4 d'agost de 1836, tenim una altra informació de Cambrils: *“para rechazar ataques de la canalla carlista se cuenta con... un destacamento de 15 hombres y un sargento en*

---

³⁴ Notes del Mas dels Tegells de l'arxiu de Ferran Jové Hortonedà. Reproduït al llibre “Déu, Rei i fam. El primer carlisme a Catalunya” de Pere Anguera, pàg. 458.

³⁵ “Libro de varias cosas sucedidas en esta villa y algunos parajes de Cataluña” d'Antoni Pons Anguera, pàg. 173, nota 85 a peu de pàgina.

³⁶ Exactament diu “Monte”.

³⁷ Possiblement sigui “Vernet”.

³⁸ “Historia de la guerra civil y de los partidos liberal y carlista”, volum 2, pàg. 65.

³⁹ “Historia de la guerra civil y de los partidos liberal y carlista”, volum 2, pàg. 67.

*el fuerte de Mont-roig...*⁴⁰. Hi afegeix que hi ha un destacament a Alforja. També explica com anava uniformada la Milícia: “*capote, pantalón de paño gris, azul celeste y cachucha... El capote ha de tener forradas las mangas y el cuerpo hasta las caderas de buen lienzo... El pantalón también lo ha de estar, bajando el forro hasta la entrepierna...*”. Diu que l’uniforme complet costava 122 rals (30,5 pessetes). El 8 d’agost la partida d’Antoni Torrell dit “Derna” va atacar Montbrió amb 700 homes. Malgrat que sabem, pel Pere Anguera, que d’aquest poble “*en sortiren més de quaranta voluntaris, deu dels quals trobaren la mort en combat al llarg de la guerra...*”⁴¹.

La destitució com a president del govern del liberal progressista Juan Álvarez Mendizábal, el 15 de maig de 1836, va dur una sèrie de revoltes arreu d’Espanya. Des de finals de juliol es succeeixen a Màlaga, Cadis, Sevilla, Còrdoba, Saragossa, València, Alacant... i el 13 d’agost a Barcelona. A inicis d’agost, la família reial va arribar al Palau de la Granja de San Ildefonso (Segòvia). La guarnició feia tres mesos que no cobrava el sou. Per altra banda, havien arribat notícies d’aquelles revoltes liberals. A les vuit de la tarda del 12 d’agost, quan els oficials havien marxat a Madrid a l’òpera, un grup de sergents i soldats, més d’altres de la Guàrdia Reial, van començar a cridar “*¡Viva la Constitución! ¡Viva Mina!*⁴² *¡Viva Inglaterra!*”⁴³. És el conegut com “Motín de la Granja”. En plena guerra carlina i amb les pressions dels liberals progressistes, la Reina Regent Maria Cristina es va veure obligada a restablir la Constitució de 1812. A l’endemà, nomenaria el liberal progressista José Maria Calatrava com a president del govern, amb Juan Álvarez Mendizábal com a ministre d’Hisenda. Tornaven les lleis del Trienni liberal (1820-1823) i es deixava enrere, de moment, l’antic règim absolutista.

Ens diu Andreu Bofarull que el 15 d’agost de 1836, a Reus, es va fer un acte públic i solemne on es va jurar la Constitució del 1812. També s’havia fet a d’altres llocs. “*Salió el sequito acompañado de un inmenso número de gentío de todas clases, precedido por gigantes y la tarasca*⁴⁴, *y cerrándolo el... Comandante General de esta provincia con el Ayuntamiento ... Concluyó con el mayor regocijo y con repetidos vítores y aclamaciones... Consecuente a aquel acto fue cambiado el título de la lápida figurada en las casas consistoriales, sustituyendo al nombre de Isabel segunda, el de Constitución...*”⁴⁵. A l’agost, un jove reusenc tinent de l’exèrcit governamental anomenat Joan Prim queia ferit en l’enfrontament amb una partida carlina a Sant Pere de Vilamajor (Vallès oriental).

El “Boletín oficial de la provincia de Tarragona”, del 13 de setembre de 1836, hi ha l’ordre de la creació d’una “quinta” de 50.000 homes. En corresponien: a Tarragona, 974. Barcelona, 1.844. Girona, 893. Lleida, 631.

---

⁴⁰ “Aspectes socio-econòmics del segle XIX i inicis del XX a Cambrils” de Josep Bertran Cuders, pàg.69.

⁴¹ “Déu, Rei i fam. El primer carlisme a Catalunya” de Pere Anguera, pàg. 324.

⁴² Francisco Espoz y Mina fou un militar liberal. Heroi de la Guerra del Francès” (1808-1814), es revolta amb l’arribada de Ferran VII i s’ha d’exiliar a França. Torna amb el “*pronunciamiento*” de Rafel de Riego, en el “Trienni Liberal” (1820-1823) i, després, es torna a exiliar. Amb l’amnistia del 1833 serà capità general de Catalunya (1835-1836). Hem vist com fou qui va donar el vistiplau a l’afusellament de la mare de Ramon Cabrera.

⁴³ Això deuria ser perquè Anglaterra era aleshores la màxima expressió del liberalisme.

⁴⁴ Figura del bestiari festiu de Reus.

⁴⁵ “Anales históricos de Reus” d’Andreu de Bofarull, volum II, pàg. 241.

A “El Vapor. Libertad, Orden, Progreso”, de Barcelona, del 2 d’octubre de 1836, hi he trobat una carta del 14 de setembre enviada des de Mont-roig per algú que firma “LL. J: ”*Al oír el domingo último un pregón del ayuntamiento de esta villa con el que prohibía bajo (una) multa... el vendimiar sin su espreso permiso, me escandalicé y pregunté a un miembro de aquella magnífica corporación el porqué de tan arbitraria providencia, y con qué derecho atentaban contra la propiedad individual; creyendo satisfacerme contestó, que se había hecho para detener el robo, pues durando menos la vendimia, duraría menos el pillaje. De ningún modo me contentó tal respuesta... pues por acá jamás se han tomado serias providencias para escarmentar a los rateros de frutos... y a más ¿qué derecho tiene nuestro constitucional ayuntamiento para privarnos de vendimiar cuando queramos?...”*.

En el “Boletín oficial de la provincia de Tarragona” del dia 17 de setembre s’ordenava una nova aportació econòmica per al exèrcit, doncs “*habiendo llegado a ser insuficientes las rentas públicas ordinarias del Principado para cubrir los gastos de las fuerzas que combaten contra las enemigas del Trono legítimo de ISABEL...*”, resultava que a la província de Tarragona li corresponia “*440.000 reales a razón de 22 por ciento...*” de Catalunya. I es desglossava per districtes: Al de Falset que era un 13,5 % eren 59.400 rals. Gandesa: 8 / 35.200. Montblanc: 9,75 / 42.900. Reus: 23 / 101.200. Tarragona: 13 / 57.200. Tortosa: 11 / 48.400. Valls: 10,75 / 47.300. I Vendrell: 11 / 48.400.

El 12 de setembre, Ramon Cabrera s’uneix, a Utiel (València), a les forces del general Miguel Gómez, que procedia del País Basc, per fer una expedició primer cap Albacete i després a Córdoba, Almadén (Ciudad Real) i Trujillo (Càceres). Aquí, Cabrera s’assabenta que els cristins anaven a atacar Cantavella (Terol) i marxa amb part de la seva tropa. Quan sap que aquell poble ja ha caigut, decideix fer una expedició cap al nord. Va a Tarancón (Cuenca), Sigüenza (Guadalajara) i Medinaceli (Soria). Cercant el lloc adient per passar l’Ebre, és derrotat a la Rioja (1 de desembre). Cabrera es salva miraculosament, però queda separat dels seus homes. Tan sols amb dos homes més s’amaga a Almazán (Soria). Està ferit. Finalment, quan està recuperat envia una carta a Domingo Forcadell⁴⁶ perquè el vagin a recollir. El 8 de gener estarà a Aliaga (Terol).

El 4 de setembre, trobem un mont-roigenc cap d’una partida que, juntament amb la de Jaume Aragonès dit “Currutaco” (d’Alforja), assalten el Molí d’en Salvat de Siurana. Aquest és Manuel Simó, dit “Simonet”. Veurem que, en endavant, tindrà un paper important tant en aquesta guerra com en la Segona Guerra Carlina (1846-1849).

A la “Gaceta de Madrid”, del 14 d’octubre, el coronel Martin José de Iriarte explicava una acció del 28 de setembre: “*emprendí mi marcha para Pradip, en donde no encontré ya la facción y pernocté, y saliendo hoy temprano subimos la montaña en dirección de Capsanes. Teniendo noticia de que en Vandellos había una facción de 100 hombres capitaneados por el cabecilla Derna (Antoni Torrell) y Antonio del Molí de Pradip, inmediatamente dispuse...* (les forces de Tivissa, Cornudella, Ulldemolins,

---

⁴⁶ Domingo Forcadell Michavila havia nascut el 1800 a Ulldecona. Ja havia participat amb les forces absolutistes a la “Guerra reialista” (1821-1823) i, amb els “Cent Mil Fills de Sant Lluís”, va poder entrar com un dels vencedors a Tortosa. Fou un d’aquells oficials “il·limitats” que quedaren sense ofici ni benefici. Al 1833 ja es va unir a les forces carlines del Maestrat. Quan, al desembre de 1839, Cabrera cau malalt, Forcadell el substituirà provisionalment. També marxarà a França amb Ramon Cabrera i des d’allí intentarà promoure noves partides carlines que s’endinsessin a Catalunya.

Pratdip, Porrera i Falset), *el resultado ha sido atacar al enemigo, que se dispersó en todas direcciones, dejando muertos en el campo 21 ficciosos vistos, y en nuestro poder 4 prisioneros que han sido pasados por las armas, habiéndoles cogido dos mulos, varias armas y mantas con algunos otros efectos de poca consideración...*⁴⁷.

En el “Boletín oficial de la provincia de Tarragona”, del 29 d’octubre de 1836, entre els desertors del castell de Montjuic de Barcelona, del regiment d’infanteria de Savoia, hi trobem un mont-rogenic. Els altres dos eren de Bellmunt del Priorat i Alforja. “*José Bages, hijo de Juan y de Maria Bages, natural de Montroig corregimiento de Tarragona; oficio labrador; edad 22 años; estado soltero, pelo y cejas castaño; ojos pardos; color sano; nariz ancha; barba poca; boca regular*”. El novembre de 1836 tenim aquell mont-rogenic, Pere Abelló “*capità del 7º Batalló del Camp de Tarragona, de Mont-roig*”, que “*residia amb la seva dona emigrats a... Farena*”⁴⁸; a l’Alt Camp. Aquest és aquell cap de partida carlina conegut com “Llebrot”.

El “Boletín oficial de la provincia de Tarragona”, del 8 de novembre, publica un informe del 31 d’octubre sobre la caiguda de Cantavella, el gran feu carlí al Maestrat, en mans dels governamentals: “*Hoy a las 10 de la mañana he entrado en esta plaza... He llegado al feliz término de una expedición de 18 días... Desde Castellón de la Plana he tenido que reparar en mil casos el camino inutilizado por los enemigos.... los cuatro últimos días estubo el soldado sin ración de pan y hasta que llegamos al frente de esta plaza (el 28 del actual) estubo toda la tropa a la intemperie, y sin haber una gota de aguardiente ni de vino que repartirles... Al fin cogieron el fruto viéndose dueños de esta plaza... Tubieron además otro placer... el dar la libertad al Brigadier López y a todos sus compañeros... unos 40 a 50 oficiales y unos 800 a 900 de tropa que tenían en los calabozos, a quienes encontré desnudos y muertos de hambre sumergidos en la miseria más espantosa...*”.

A finals de 1836 es produeix un altre setge de les forces carlines a Gandesa. Aquest cop foren 20 dies. També van haver de desistir. És el cinquè setge. Mentre, la guerra continuava en el front nord. A l’octubre i novembre de 1836 els carlins van tornar a posar setge a Bilbao. Tampoc van aconseguir conquerir-la davant la fèrria defensa del general Baldomero Espartero. El comandament de l’exèrcit carlí del nord passarà a mans de Juan Antonio Guergué (és aquell que va dirigir l’expedició a Catalunya que va sortir d’Estella / Lizarra (Navarra) el 8 d’agost de 1835).

Sabem que del juliol de 1836 al juny de 1837 a les comarques de Tarragona hi va haver una gran activitat bèl·lica. Al novembre de 1836, alguns membres de partides legitimistes feien pagar una mena de peatge per deixar passar pels camins. Hi ha constància del colls d’Alforja i de la Teixeta. La quota era 1 pesseta; si no es pagava es quedaven l’animal que duia el viatjant o traginer. Pere Anguera cita un de Mont-roig dit “Pessetero”⁴⁹ que feia pagar 1 pesseta i agafava les espadenyas als que baixaven del Priorat⁵⁰.

---

⁴⁷ Aquesta notícia també surt publicada en el “Boletín oficial de la provincia de Tarragona” del 6 d’octubre de 1836.

⁴⁸ “Déu, Rei i fam. El primer carlisme a Catalunya” de Pere Anguera, pàg. 273.

⁴⁹ Aquest renom surt citat al llibre “Estudi onomàstic de la vila i terme de Mont-roig del Camp” de Ferran Jove Hortonedà, pàg. 388. Jo també el cito al llibre “Mont-roig: esberles d’un mosaic esbocinat”, pàg. 469; en aquest cas, actuant al Coll de Balaguer.

⁵⁰ “Déu, Rei i fam. El primer carlisme a Catalunya” de Pere Anguera, pàg. 489.

Tot i que la “pesseta” no fou oficial fins al 1868, anteriorment ja existia a la Barcelona napoleònica del 1808, però serà el 1836 quan Isabel II fa encunyar monedes d’una pesseta per pagar a les tropes lleials al govern que lluitaven contra els carlins. No seria l’única moneda oficial fins a l’octubre de 1868, després de la caiguda d’Isabel II.

Tenim un cas documentat d’aquests assalts pels camins. És del 26 de novembre i està al “Boletín oficial de la provincia de Tarragona” del 2 de desembre de 1836: *“sabedor que algunos dispersos de la Patolea⁵¹, vagaban, robando entre la carretera de Reus a Lérida intermedio de Aldover⁵² y Valls, dispuse que mis cazadores y la caballería se estendiesen en guerrillas haciendo una batida y en efecto, al poco rato dieron con cinco malvados matando cuatro con sus armas...”*. En el monestir d’Escornalbou, el 4 de desembre de 1836 *“unes companyies de voluntaris cristins de Reus ficaren foc a dos barrils de polvora posats al presbiteri de l’Iglesia, volant part de la volta... La rapacitat dels vehins acabá la destrucció... Després de l’any 1845 una petita part del convent pogué ferse habitable pera pastors y l’Iglesia, en sa part no enderrocada sota del cor, serví de corral pel bestiar...”⁵³.*

En plena guerra, les revenges estan a l’ordre del dia. A Mont-ral (Alt Camp), l’1 i 11 de desembre de 1836 hi van entrar *“unos migueletes liberales, y cuando todos los habitantes reposaban, cometieron toda clase de desmanes y crímenes, incendiaron diez casas...”⁵⁴*. A l’altre bàndol, el capitost Josep Miralles dit “el Serrador” envia un informe, el 4 de desembre de 1836, a algun superior, parlant d’aquell cap dit “Trempat”, on diu que si conegués els seus fets *“quedaría horrorizado de tantos excesos”⁵⁵*. Un altre cas, Joan Forner dit “Griset de Cabra” demana a l’Ajuntament de Vimbodí (Conca de Barberà) que li donin abans de tres dies 100 onces d’or si volien veremar tranquil·lament; en cas contrari, mataria la gent del poble *“no mirando ni edad ni particularidad alguna”⁵⁶*. Mentre, les autoritats governatives feien bans amenaçant tothom si ajudaven o no s’oposaven als revoltats carlins. Per la seva banda, els caps carlins els feien dient el mateix, però dels liberals.

En el “Boletín oficial de la provincia de Tarragona” del 20 de desembre de 1836, després d’unes cròniques sobre els assetjaments dels cristins a les partides carlines de Josep Masgoret, Joan Forner dit “Griset de Cabra” i Manuel Ibàñez dit “Llarg de Copons” a Bellpuig (Urgell) i Rocafort de Vallbona (Urgell), acabava dient en un tarannà venjatiu: *“Todo lo que se hace saber al público... y oprobio eterno de los malvados del oscurantismo; y que se convenzan estos para siempre de que es llegado el momento de su total esterminio, pues do quiera que intenten ocultarse, hallarán la muerte entre las bayonetas leales de los valientes del Ejército, que incesantemente los perseguirán, hasta en las breñas más remotas...”*. Toma!

El “Boletín...” del 23 de desembre hi ha una àmplia exposició, dia a dia, de l’1 al 15, de les operacions militars de control fetes per tota la província sota el comandament del general Manuel Gurrea. Com a denotant que hi havia una presència important governamental va fer que les partides carlines entressin en un cert esgotament.

---

⁵¹ Patuleia.

⁵² Deu ser Alcover

⁵³ “Historia de Escornalbou” d’Eduard Toda Güell, pàg. 261.

⁵⁴ “Historia de la guerra civil y de los partidos liberal y carlista” d’Antonio Pirala, volum 2, pàg. 69.

⁵⁵ “Historia de la guerra civil y de los partidos liberal y carlista” d’Antonio Pirala, volum 2, pàg. 69.

⁵⁶ “Historia de la guerra civil y de los partidos liberal y carlista” d’Antonio Pirala, volum 2, pàg. 69.